

EWA DZIĘGIEL

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków, Polska

<https://orcid.org/0000-0003-2604-0417>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2020. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY-ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

DWUJĘZYCZNOŚĆ POLSKO-UKRAIŃSKA W STRZELCZYSKACH NA UKRAINIE (NA PRZYKŁADZIE MŁODZIEŻY I NAJSTARSZEGO POKOLENIA)

Słowa kluczowe: język polski na Ukrainie, dwujęzyczność polsko-ukraińska, dwujęzyczność sukcesywna, dwujęzyczność receptywna, komunikacja międzyjęzykowa.

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy wybranych aspektów dwujęzyczności Polaków w Strzelczyskach. Strzelczyska (ukr. Стрелецьке) to wieś pod Mościskami na Ukrainie, która obecnie zamieszkała jest niemal wyłącznie przez Polaków (499 Polaków oraz 5 Ukraińców). Podstawę źródłową badań stanowią zarejestrowane w 2017 r. wywiady częściowo standaryzowane z 20 respondentami reprezentującymi dwa pokolenia: młodzież (14–16 lat) oraz najstarszych mieszkańców (66–86 lat). Zestawienie tych dwóch generacji pokazuje zmiany, jakie zaszły w badanym środowisku w ciągu ponad 70 lat od zakończenia II wojny światowej, gdy miejscowość znalazła się w granicach ZSRS. Badania prowadzą do wniosku, że polski jest językiem pierwszym strzelczan, ukraińskiego uczą się w wieku szkolnym (ich bilingwizm ma charakter *sukcesywny*). Poziom znajomości ukraińskiego zmienia się na różnych etapach życia: młodzież jest w fazie *bilingwizmu postępującego*, seniorzy – w fazie *bilingwizmu recesywnego* (bez kontaktu z językiem tracą jego znajomość). Niektórzy starsi mieszkańcy rozumieją ukraiński, ale barierą stanowi dla nich mówienie w tym języku (ich bilingwizm ma charakter *receptywny*). Interakcjom międzyjęzykowym strzelczan towarzyszy polsko-ukraińska komunikacja receptywna, a także zjawiska opisywane jako przełączanie kodów czy *translanguaging*.

WPROWADZENIE

Dotychczasowe publikacje na temat mówionego języka polskiego i sytuacji ludności o polskich korzeniach na zachodniej Ukrainie dotyczyły m.in. opisu lokalnej polszczyzny (głównie fonetyki, fleksji, słowotwórstwa, leksyki oraz stanu zachowania języka¹), a także identyfikacji narodowej młodzieży (Dzięgiel 2010, 2012) oraz transmisji

---

¹ Wymienić tutaj można książki (w kolejności chronologicznej): Harhala 1931; Hrabec 1955; Dejna 1956; Łesiów 1957, 1959; Kurzowa 1985; Rieger, Cechosz-Felczyk i Dzięgiel 2002; Dzięgiel 2003; Rieger, Cechosz-Felczyk i Dzięgiel 2007; Kostecka-Sadowa 2008; Czarnecka 2014, oraz artykuły m.in. Kosteckiej-Sadowej (najnowszy 2017).

międzypokoleniowej polszczyzny jako języka mniejszości (Dzięgiel 2019). Maria Zielińska oraz Lesia Korol z polonistyki lwowskiej analizowały z kolei kompetencję językową uczniów polskiego pochodzenia ze szkół we Lwowie oraz na zachodniej Ukrainie (najnowsze publikacje tych autorek: Zelins'ka 2018; Korol' 2015). O polsko-ukraińskim bilingwizmie społecznym pisała Ewa Dzięgiel (2003, 64–84, 2007). Tematem prezentowanego artykułu są niebadane dotąd aspekty kształtowania się dwujęzyczności osób polskiego pochodzenia na Ukrainie.

Począwszy od znanych prac z połowy XX w. (Weinreich 1953; Haugen 1953; Mackey 1967) w definicjach terminu *dwujęzyczność/wielojęzyczność (bilingwizm/multilingwizm)* bierze się pod uwagę albo umiejętność posługiwania się dwoma/wieloma językami, albo praktykę używania dwóch/wielu języków w codziennym życiu (zob. szkice o historii terminu, np. Romaine 1995; Mackey 2006; Grosjean 2010; Edwards 2013; Baker i Wright 2017). Colin Baker i Wayne E. Wright (2017, 10) podkreślają tę różnicę między dwoma konkurującymi sposobami definiowania bilingwizmu, odwołując się do wyboru jednego z dwóch kryteriów definicyjnych: poziomu znajomości języka (czyli umiejętności językowych) bądź funkcji (czyli użycia języka). Drugi typ w nowszych opracowaniach reprezentuje na przykład propozycja François Grosjeana (2010, 4): „osoby dwujęzyczne to takie, które używają dwóch lub więcej języków (bądź dialektów) w codziennym życiu”². Pierwszy typ może ilustrować definicja przyjęta ponad dekadę temu przez Komisję Europejską: *dwujęzyczność/wielojęzyczność* to „zdolność społeczeństw, instytucji, grup i jednostek do regularnego używania więcej niż jednego języka w życiu codziennym” (EC 2007, 6). W takim rozumieniu używam terminu *dwujęzyczność (bilingwizm)* w tym artykule.

W Strzelczyskach mieszkają niemal wyłącznie Polacy (por. dalej). Strzelczanie tworzą wyjątkową wspólnotę, jako że w skali całej Ukrainy niewiele znaleźć można miejscowości, w których przeważa liczebnie ludność o polskich korzeniach. Mieszkańcy postrzegają swoją wieś jako enklawę polskości na Ukrainie (Balukh 2018). W artykule skupiam uwagę na dwujęzyczności młodzieży i najstarszych mieszkańców wsi, ponieważ porównanie sytuacji językowej tych generacji dobrze pokazuje zmiany, które zaszły w badanym środowisku w ciągu ponad 70 lat od końca II wojny światowej. W tym okresie szczególnie istotne dla strzelczan są dwie daty: rok 1945 oraz 1991. Po 1945 r. miejscowość znalazła się w granicach Ukraińskiej SRS. Oznaczało to m.in. zmianę języka szkoły i administracji z polskiego na ukraiński (w szkole uczono też języka rosyjskiego). Z kolei w roku 1991, po rozpadzie ZSRS i powstaniu niepodległej Ukrainy, pojawiła się szansa na zapewnienie dzieciom lekcji języka polskiego – początkowo poza oficjalnym systemem oświaty, następnie w ramach tego systemu. Koniec XX i początek XXI wieku to także otwarcie granic umożliwiające wizyty w Polsce, utworzenie miejscowej organizacji polonijnej, budowa kościoła rzymskokatolickiego, w którym msze są odprawiane po polsku, oraz budowa szkoły z polskim językiem

---

² Przekłady cytatów pochodzą od autorki artykułu.

wykładowym (w szkole są też lekcje języka ukraińskiego). Badane generacje miały więc odmienne doświadczenia, jeśli chodzi o kontakt z polskim językiem i polską kulturą.

Przedstawiam szczegółowo kilka aspektów bilingwizmu strzelczan. Badam po pierwsze: w jakim wieku oraz w jakiej kolejności respondenci nabywają znajomości języka polskiego i ukraińskiego, po drugie: na ile charakter bilingwizmu uczestników badań zmienia się na różnych etapach życia, po trzecie: czy bilingwizm respondentów obejmuje zarówno sprawności receptywne (rozumienie ze słuchu), jak i produktywne (mówienie). Ostatnia część rozważań poświęcona jest interakcjom strzelczan z rozmówcami ukraińskojęzycznymi. Wprowadzane terminy z zakresu teorii kontaktów językowych omawiam każdorazowo w tekście.

Na bazę źródłową opracowania składa się ponad 40 godzin wywiadów zarejestrowanych w Strzelczyskach. Badania terenowe zostały przeprowadzone w 2017 r. przez pochodzącą ze Strzelczysk Iwonę Balukh na podstawie przygotowanego przeze mnie kwestionariusza. Są to wywiady częściowo standaryzowane z 20 osobami z dwóch grup wiekowych: 10 osób ze starszej generacji (7 kobiet i 3 mężczyzn w wieku 66–86 lat) oraz 10 z młodszej (5 dziewcząt i 5 chłopców w wieku 14–16 lat)³. Uwzględniłam ponadto materiały zarejestrowane podczas badań dialektologicznych prowadzonych we wsi pod kierunkiem Janusza Riegera w 2004 r., są to wywiady z reprezentantami różnych pokoleń.

SPOŁECZNOŚĆ STRZELCZYSK

Strzelczyska (ukr. Стрілецьке) to wieś pod Mościskami na Ukrainie, która obecnie zamieszkała jest niemal wyłącznie przez Polaków. Polską ludność w Strzelczyskach odnotowują zarówno dziewiętnastowieczne, jak i międzywojenne spisy ludności. W końcu wieku XIX we wsi oraz na obszarze dworskim zapisano: wyznania rzymskokatolickiego – 1003 osoby, greckokatolickiego – 9, mojżeszowego – 16; Polaków – 1013, Rusinów – 12, Niemiec – 1 (SGKP, 461). Według szacunków Wołodymyra Kubijowycza w 1939 r. wieś liczyła 1250 mieszkańców, Polaków – 1210, Ukraińców używających języka polskiego – 30, Żydów – 10 (Kubijovič 1983, 52). Na skutek tzw. repatriacji po II wojnie światowej liczba ludności wsi się zmniejszyła, ale jej skład pozostał jednolity. Aktualnie we wsi mieszkają 504 osoby, Polaków – 499, Ukraińców – 5 (Balukh 2018). Strzelczyska wyróżniają się jednocześnie tym, że według ukraińskiego spisu powszechnego z 2001 r. 97,71% mieszkańców deklarowało język polski jako ojczysty⁴. Jest to największy odsetek

---

³ Wywiad częściowo standaryzowany (częściowo ustrukturyzowany) to jedna z metod prowadzenia badań terenowych – obok wywiadu niestandaryzowanego (otwartego) oraz wywiadu standaryzowanego (ustrukturyzowanego). W rozmowie poruszane są konkretne zagadnienia, ale bez zestawu pytań zadawanych w stałej formie i kolejności, wywiad podąża częściowo za tematem wypowiedzi respondenta (por. np. Silverman 2010). Część informacji z wywiadów została wyzyskana przez Iwonę Balukh w pracy magisterskiej poświęconej świadomości narodowej i językowej mieszkańców Strzelczysk (Balukh 2018), na to opracowanie powołuję się w kilku miejscach w prezentowanym artykule.

⁴ Por. http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Database/Census/databasetree_uk.asp (10 grudnia 2020).

w skali całej Ukrainy. W czołówce znalazło się 6 innych miejscowości z rejonu mościskiego, więc w okolicy są też inne skupiska ludności polskiego pochodzenia.

Strzelczanie deklarują polską identyfikację narodową, posiadają również Karty Polaka. Stanowisko takie przedstawiają nie tylko starsi respondenci, lecz także młodzież:

Dlia mnie być Poliakiem to jest wielka cześć, to że ja chodze du kuścioła, ży wieże w Boga, ży chociaż żyje na Ukraini, i tak pszyżywam za Polske [tj. przejmuję się Polską]. No ta i jenzyk polski, jakby myślie po polsku (M1 14)⁵.

Rudzice moi urudzili si f Szczelczyskach, som to rdzenni Puliacy, majom Karte Puliaka, so ufcjalnie Puliakami na Ukrainie. Ja si czuje wiencyj Puliakim nisz Ukraińcym, bu muwie pu polsku, umie pisac pu polsku, rozmawiam pu polsku, byłem pare razy f Polsce i mam w akcie narodenia napisane, ży jestem Poliak (M1 15).

Nu ja w Ukraini si urodziłem, ali to nic ni uznacza, jestem Poliak, mam ukraiński paszport [tj. dowód osobisty], ali Karte Puliaka mam (M2 15).

Mieszkańcy dzięki własnemu zaangażowaniu doprowadzili do wybudowania we wsi kościoła rzymskokatolickiego (w latach 1990–1994) oraz szkoły z polskim językiem nauczania (w latach 2001–2003). Powszechnie biorą udział w życiu miejscowej parafii. Przywiązanie do wyznania rzymskokatolickiego łączy się z przywiązaniem do polskości. Językiem praktyk religijnych jest polski. Szkoła podstawowa z polskim językiem nauczania (Zespół Edukacyjny z Polskim Językiem Nauczania im. Jana Pawła II w Strzelczyskach), wybudowana z funduszy polskiego rządu, jest ośrodkiem życia kulturalnego wsi. W pobliskich Mościskach od 2002 r. istnieje szkoła średnia z polskim językiem nauczania (Ogólnokształcąca Szkoła Średnia nr 3 im. Królowej Jadwigi w Mościskach), w której młodzież strzelczyska kontynuuje edukację⁶. W miejscowości działa Towarzystwo Przyjaciół Szkoły i Kultury Polskiej w Strzelczyskach zrzeszające około 800 osób ze wsi oraz okolicznych miejscowości.

Duże znaczenie dla zachowania języka mniejszościowego i kształtowania się identyfikacji narodowej ma też kontakt ze strzelczanami, którzy na stałe lub czasowo mieszkają w Polsce. Powojenne tzw. repatriacje (1944–1946 oraz 1955–1959), w trakcie których przesiedlono większość ludności wsi (Balukh 2018), jak i wyjazdy do Polski na studia i do pracy w ostatnich dekadach odniosły taki skutek, że w Polsce znaleźli się sąsiedzi i znajomi, a także członkowie badanych rodzin.

Migracje do pracy lub na studia za granicą prowadzą do czasowej separacji członków rodziny. W tym kontekście można powiedzieć, że w Strzelczyskach istnieją rodziny transnarodowe, czyli doświadczające rozłąki migracyjnej, ale utrzymujące więzi między

⁵ Cytowane wypowiedzi zapisuję w transkrypcji półfonetycznej, podaję w nawiasie płeć (M/K) i wiek respondenta.

⁶ Na Ukrainie jest tylko 6 szkół z polskim językiem wykładowym, oprócz dwóch wymienionych są to 2 placówki we Lwowie, a także szkoły w Łanowicach (ukr. Лановичі) w obwodzie lwowskim i Gródku Poldolskim (ukr. Городок) w obwodzie chmielnickim.

migrantami a krewnymi, którzy zostali w rodzinnej wsi. Rodziny te mimo rozłąki mają poczucie wspólnoty i wzajemnego wsparcia, a ich rozproszeni członkowie są połączeni relacjami emocjonalnymi, opiekuńczymi i finansowymi (o rodzinie transnarodowej por. Danilewicz 2011, 32).

Wywiady pokazują, że obecnie młodzi strzelczanie często planują studia bądź pracę w Polsce. Utwierdza ich w tym trudna sytuacja ekonomiczna i polityczna na Ukrainie, zwłaszcza po 2014 r. (początek konfliktu zbrojnego z Rosją). Do planowania studiów w Polsce motywują ich dodatkowo względy językowe – lepiej znają polski niż ukraiński:

Bu nawet chodzi o tu, ży z tym polskim, moim zdaniem łatwij beńdzie potszkolić swój polski i mieszkać tam [w Polsce] i swobodnie rozmawiać, niez być tutaj na Ukrainie (K3 16).

Chciałabym f Polsce [studiować]. No w ugle polski język jest dla mnie bliszszy nisz ukraiński. Tak mi sie wydaje, że f Polsce jest może lepsza oświata (K2 16).

Orientacja emigracyjna utrzymująca się wśród młodzieży tak w Strzelczyskach, jak i innych badanych punktach zachodniej Ukrainy (por. Zelins'ka 2018; Dziegiel 2019) rzutuje na postrzeganie polszczyzny nie tylko w kategoriach języka historii i kultury lokalnej wspólnoty, lecz także języka przeszłości.

JĘZYK PIERWSZY, JĘZYK DRUGI

W Strzelczyskach został spełniony warunek kluczowy dla stabilności języka mniejszości – międzygeneracyjny przekaz tego języka. Z wywiadów ze starszymi oraz młodymi mieszkańcami wynika, że polski był od pokoleń i pozostaje do dziś językiem domu rodzinnego oraz lokalnej społeczności. Mamy tu więc do czynienia z bilingwizmem sukcesywnym, a nie symultanicznym: pierwszym językiem przyswajanym przez dzieci jest polski, drugim – ukraiński.

Szkoła z polskim językiem wykładowym istnieje w Strzelczyskach od 15 lat. W czasach ZSRS edukacja odbywała się w języku ukraińskim. Bilingwizm dzieci wpisywał się wówczas w klasyczny model: *bilingwizm dom – szkoła* (Baker i Wright 2017). W domu dzieci mówiły w języku rodziny, na lekcjach – w języku edukacji. Starsi uczestnicy badań opowiadają, że mimo wszystko nauczyli się w jakimś stopniu czytać i pisać po polsku, korzystając z pomocy rodziców bądź na podstawie alfabetu łacińskiego wprowadzonego na lekcjach języka niemieckiego.

Aktualnie język ukraiński pojawia się również na początku nauki szkolnej, ale w ograniczonym zakresie. Po otwarciu szkół z polskim językiem nauczania: podstawowej (9-klasowej) w Strzelczyskach oraz średniej (11-klasowej) w Mościskach, w której dzieci strzelczyskie kończą klasy 10–11, w edukacji przeważa język polski. Ukraiński jest wykładowym w klasach 1–4 jedynie na lekcjach języka i literatury ukraińskiej. W klasach 5–9 część przedmiotów prowadzi się po polsku, część – po ukraińsku. Według dyrektor szkoły, Alicji Baluch, w najbliższym czasie wszystkie przedmioty, poza językiem i literaturą ukraińską oraz historią Ukrainy, będą nauczane w języku polskim (Baluch 2018).

Obecnie języka ukraińskiego dzieci uczą się też w naturalnym kontekście, kontaktując się z osobami ukraińskojęzycznymi poza najbliższym środowiskiem. Badani uczniowie klas 9–11 oceniają jednak, że ich umiejętności, zwłaszcza produktywne (mówienie i pisanie po ukraińsku), nie zawsze są zadowolające (por. cytaty dalej).

Polski jako pierwszy język, przekazany przez rodziców, język domu rodzinnego, w którym dzieci nawiązują relacje uczuciowe z otoczeniem, składa się na identyfikację osobistą i narodową strzelczan. Łączą się z nim zarazem pozytywne emocje i poczucie więzi z rodziną, lokalną społecznością oraz z Polską. Emocje odzwierciedlają się w określeniach: *swój, bliski, rodzinny, łatwy*:

Ja si czuje bardzij Polko, ja ut urudzenia Polka, ja si uczyla pu polsku, mnie mama uczyla pu polsku. Ja dobrze ni umie muwić pu ukraińsku, takže ja si czuje bardzij Polka, chociaź ja i idealni ni muwie pu polsku, ja muwie takim swojim wiejskim jinzykim (K1 16).

Chciałabym f Polsce [studiować]. No w ugulie polski język jest dla mnie bliszyzi nisz ukraiński (K2 16).

Najlipiej mi si piszy f polskim jenzkyu, jak dla mnie jest bardzu łatfy i jest rudzinny (K 15).

DUWJĘZYZCNOŚĆ NA RÓŻNYCH ETAPACH ŻYCIA

Bilingwizm poszczególnych badanych osób ma charakter dynamiczny. Językiem pierwszym, czyli polskim, mieszkańcy posługują się na co dzień, ale ich znajomość języka drugiego – ukraińskiego – jest zmienna. Najmniej styczności z ukraińskim mają dzieci oraz seniorzy. Jedna i druga grupa stosunkowo rzadko opuszcza wieś, nie ma więc potrzeby regularnego porozumiewania się w języku większościowym.

Niektórzy starsi rozmówcy przyznają, że po przejściu na emeryturę tracą wcześniej nabyte umiejętności językowe. Jedna z respondentek, która była zatrudniona do czasu emerytury w Mościskach i w środowisku pracy rozmawiała po ukraińsku, opisuje swoje aktualne problemy z mówieniem w tym języku:

A na ulicach tu f Szczyliczyskach... tu je polska mowa [‘język’]. Ja jusz wielie lat ni pracuje i ja jak nieras w Muściskach na ulicy si zdybie [‘spotkam’] s kulizankami, co žym pracowała, tu ja jusz pu ukraińsku chce muwić, i ja jusz zapumniała mowe [‘język’]. Nieras se bede muwić, ali musze fajni myślić. [...] Ja na Szczyliczyskach ni czuje [‘słyszę’] ukraińskij mowy (K 66).

Podobną zmianę zauważają inni starsi uczestnicy badań. Jako przykład można podać cytowaną w następnej części artykułu rozmówczynię K2 68, która pracowała jako pielęgniarka, posługiwała się ukraińskim w mowie oraz piśmie, ale po zakończeniu zatrudnienia nie ma kontaktu z tym językiem i mówi już tylko po polsku. Sytuację starszej generacji strzelczan można w uproszczeniu porównać do losów osób, które na pewnym etapie życia mieszkały za granicą, nauczyły się języka kraju pobytu i posługiwały się nim, a następnie wróciły do ojczyzny, po czym z czasem traciły jego znajomość.

Z kolei dzieci stopniowo rozwijają swoje kompetencje w zakresie ukraińskiego podczas nauki szkolnej oraz kontaktów z rówieśnikami z okolicznych miejscowości.

Uczniowie deklarują, że chcą doskonalić swój ukraiński, ponieważ mają przekonanie, że dobra znajomość kilku języków jest współcześnie atutem.

Z wywiadów wynika więc, że badana młodzież szkolna jest w fazie *bilingwizmu postępującego* (ang. *ascendant bilingualism*), seniorzy zaś – w fazie *bilingwizmu recesywnego* (ang. *recessive bilingualism*). W ujęciu Hugo Baetensa Beardsmore'a (1986, 21–22) bilingwizm postępujący charakteryzuje osobę, której zdolność do funkcjonowania w drugim języku wzrasta wraz z jego używaniem, natomiast bilingwizm recesywny – osobę, która od pewnego czasu nie używa już jednego z dwóch języków, więc zaczyna mieć trudności z rozumieniem lub swobodnym wysławianiem się w tym języku⁷.

DWUJĘZYCZNOŚĆ PRODUKTYWNA I RECEPTYWNA

Badania skupisk mniejszości polskiej na Ukrainie pokazują, że dwujęzyczne osoby polskiego pochodzenia często kierują się zasadą dostosowania języka do rozmówcy – do nieznanących języka polskiego zwracają się w różnych kontekstach (sferach) po ukraińsku. W Strzelczyskach sytuacja jest bardziej złożona. Lokalne interakcje polsko-ukraińskie czasami polegają na tym, że każdy z interlokutorów używa swojego języka, a strony rozumieją język rozmówcy na tyle, aby konwersacja była swobodna. Na określenie tego zjawiska używa się terminu *dwujęzyczność/wielojęzyczność receptywna* (ang. *receptive bilingualism/multilingualism*) (o historii terminów: *dwujęzyczność/wielojęzyczność receptywna, semi-komunikacja* i in. zob. Bahtina i ten Thije 2013). Aby zaakcentować specyfikę mechanizmów oraz kompetencji, które przyczyniają się do wzajemnego zrozumienia się w takiej komunikacji, Rehbein, ten Thije i Verschik (2012) wprowadzili pojęcie *lingua receptiva*. Autorzy definiują ten termin jako współdziałanie kompetencji językowych, mentalnych, interakcyjnych i międzykulturowych, które są aktywowane w tym sposobie komunikacji.

W pierwszych dekadach powojennych powodem stosowania polsko-ukraińskiej komunikacji receptywnej⁸ przez mieszkańców wsi było to, że przeważnie nie znali czynnie języka ukraińskiego. Rozmówczyni urodzona w 1946 r. tak charakteryzuje komunikację w swoim otoczeniu w czasach swego dzieciństwa i młodości:

Jak byli same Puliaki, tu muwili pu polsku, a z Ukraińcami, to jusz chyba s tych mlotszych [przechodzili na ukraiński], a s tych starszych, to jusz ni były... to jusz zafsze pu polsku. Oni [Ukraińcy] widzieli ['wiedzieli'], zy tu je cała wioska polska (K 71).

W międzywojniu Lwowskie było w granicach II Rzeczypospolitej, więc polszczyzna była językiem państwowym. Po zmianie granic w 1945 r. miejscowość znalazła się na

⁷ Terminy *bilingwizm postępujący*, *recesywny* opisują dwujęzyczność indywidualną. W odniesieniu do ewolucji dwujęzyczności społecznej skupisk polskiego pochodzenia na Ukrainie stosowano we wcześniejszych publikacjach terminy: *bilingwizm początkowy* (etap, gdy niewiele osób w społeczności zna nowy język), *progresywny* (znaczna część społeczności zna nowy język – z różną biegłością), *integralny* (większość społeczności zna nowy język), *regresywny* (nowy język zyskuje pozycję dominującą w społeczności), *resztkowy* (użycie rodzimego języka ogranicza się do utartych zwrotów) (Dzięgiel 2003, 70–77).

⁸ Nazwę *wielojęzyczna komunikacja receptywna* stosuję za Magdaleną Steciąg (2015).

terenie Ukraińskiej SRS i brak znajomości ukraińskiego stwarzał problemy w kontaktach zewnętrznych, prowadził też do dyskryminacji mieszkańców wsi przez lokalną administrację. O swoich rodzicach tak opowiada kobieta z 1951 r.:

A mama s tatym ni umieli pu ukraińsku rozmawiać, tyku fszysztu pu polsku... i w doma i fszyńdzi. I tak nas traktowali [źle] tu na Ukraini, Puliakuf. Tera jusz je inaczyj (K 66).

Kolejne pokolenia, urodzone tuż przed II wojną i później, objął system oświaty ukraińskiej. Niektórzy badani z tej grupy wspominali, że stopniowo nauczyli się ukraińskiego, wobec tego w miejscu pracy z Polakami rozmawiali po polsku, z Ukraińcami – po ukraińsku:

Pu polsku cały czas w domu muwili. F szkoli na pszerwach tysz my muwili [po polsku], na lekcjach tu ni. F pracy tysz my muwili pu ukraińsku, ali jak była Polka... o saliowa, tu my z nio cały czas pu polsku muwili. My si ni paczyli, ży duktory (tj. lekarze) tu so (K1 68).

Jak si rubiłu [tj. pracowało], tu pu ukraińsku, nasza bryhada to pu polsku miendzy sobo, a tak inaksze bryhady byli, to pu ukraińsku. [...] Do nich my pu ukraińsku i oni do nas pu ukraińsku, a miendzy sobo pu polsku my. [...] Du naczynnikuw [‘kierowników’] my zafsze pu ukraińsku gadali, czy f kantorze [‘biurze’] tam, chyba ży jakiś naczałnyk czy bryhadyr [‘brygadzysta’] to Poliak, tu du niegu pu polsku, bu on rozumioł, a tak to fszysztu pu ukraińsku (M 66).

Badania pokazują jednak, że nie wszyscy strzelczanie z powojennej generacji nauczyli się mówić w języku większościowym. Nierzadko starsi respondenci, zwłaszcza jeśli nie byli zatrudnieni poza wsią, nie znają czynnie ukraińskiego, mimo że ukończyli obowiązkową do niedawna szkołę ukraińską. Bariere stanowi dla nich mówienie po ukraińsku (sprawność produktywna), przy czym rozumieją język ze słuchu (sprawność receptywna). Jedna z rozmówczyń wyjaśnia, że nawet w pracy używała wyłącznie polszczyzny, ponieważ nie potrafi mówić po ukraińsku:

Tak dzie by ja ni była, zafsze muwio, ży ja taka zacienta, ni... ży ja ni moge muwić pu ukraińsku. Ja ide... na ruboci tszeba muwić pu ukraińsku – ja ni. Faktyczni skuńczyła ukraińskie szkołe, ali ja czeguś ni mogła nigdy muwić pu ukraińsku i czeguś pu dzisijszy dziń ja ni moge muwić pu ukraińsku i konic, ja nie wim czegu (K 71).

Cytowana kobieta, podobnie jak poprzednie pokolenia, wykorzystywała polsko-ukraińską komunikację receptywną niejako z konieczności. Kolejne przykłady pokazują jednak, że ten sposób komunikacji stosują też osoby, które znają czynnie ukraiński, chociaż w różnym stopniu.

Szczególny przypadek stanowi stosowanie *lingua receptiva* w środowisku domowym, gdy do rodziny wchodzi synowa Ukrainki bądź zięciowie Ukraińcy. Jeśli małżeństwo mieszane zamieszkuje w Strzelczyskach, współmałżonkowie Ukraińcy uczą się polskiego. Tak się stało w przypadku małżeństw mieszanych mieszkających obecnie we wsi. Jeśli jednak małżeństwo mieszane osiada poza Strzelczyskami, to synowe czy zięciowie na ogół nie mówią po polsku i w kontaktach z teściami ze Strzelczysk posługują się językiem ukraińskim. Może to skutkować ustaleniem się polsko-ukraińskiej

komunikacji receptywnej w kontaktach rodzinnych. Na przykład w jednej z badanych rodzin synowa Ukrainka zwraca się do teściowej po ukraińsku, teściowa odpowiada jej po polsku. Respondentka (teściowa), która była pielęgniarzką, po przejściu na emeryturę ma rzadko kontakt z językiem ukraińskim, wobec czego traci wcześniejsze kompetencje językowe. Rozmowy z synową opisuje następująco:

Synowe mam jedne Polke, a jedne mam Ukrainke. [...] Alie ja do nich [do rodziny synowej Ukrainki] po polsku. Bo ja... jak żem pracowała, to żem umjała muwić po ukraińsku... bosz chodziła po liekarstwa do apteki, nie? Kiedyś czszeba było fszystko po ukraińsku... i pisać i to. Tera fszysko zapomniałam i se myśle – jusz nie f pracy, ta czego bede se jenzyka kreńciła? Tak już do każdego po polski na stare roki. I ona [tj. synowa], jak pszyjdzie tysz... bo ona nie może [tj. nie potrafi] muwić po polsku... muwie: I. [imię synowej] muf po ukraińsku, a ja cie rozumie, a ja do ciebie bede po polsku muwić, ty mni rozumisz. „No to dobre mama” [ukr. No to dobrze mamó]. No to jusz, dobre to dobre [ukr. dobrze to dobrze] (K2 68).

Wśród starszych mieszkańców wsi są więc zarówno tacy, którzy zmieniają język w zależności od rozmówcy, jak i tacy, którzy wypowiadają się po polsku niezależnie od rozmówcy.

Użycie *lingua receptiva* nie ogranicza się do kontaktów językowych starszego pokolenia. Również badana młodzież porozumiewa się w ten sposób z rozmówcami ukraińskojęzycznymi. Podstawowym środowiskiem, w którym dzieci spotykają takie osoby, jest szkoła. Podobnie jak w miejscowej placówce, tak i w szkole średniej w Mościskach, część uczniów jest ukraińskojęzyczna. W szkole strzelcyskiej stanowią oni zdecydowaną mniejszość – w roku szkolnym 2017/2018 na ogólną liczbę 62 uczniów 18 było spoza Strzelczysk. Również większość kadry ma polskie pochodzenie – wśród 15 nauczycieli jest 3 Ukraińców (Bałukh 2018). Z kolei placówka mościska zbiera dzieci oraz młodzież z miasta i okolic. Dzieci tak opowiadają o swoich rozmowach z nauczycielami w szkole w Strzelczyskach:

Du nauczycieli muwi si s pszydmiotuf polskich pu polsku, a dzie nikturych pszydmiotuw z ukraińsku mowo [z ukraińskim językiem], muwi si ukraińsko. Ali so niktóre, ży można powiedzić pu polsku. [...] Z dziećmi ruzmawiam pu polsku, f klasi fszystki gadame pu polsku (K 14).

Nu z nauczycielami... s Puliakami, to pu polsku... ali na przykład tam pani O. [imię] czy pan Z. [imię], tu uczywiści, ży pu ukraińsku (K 15).

Do ukraińskojęzycznych rówieśników w tej szkole część nastolatków stara się mówić po ukraińsku:

So niektóre usoby, z jakimi ruzmawiam pu ukraińsku. Nu bu oni puchodzo z ukraińskij wioski i rodziny majo ukraińskie, tu jusz pszywykły muwić pu ukraińsku. Dlia nich to jest łatwiej muwić po ukraińsku i dlia mnie tysz (K 14).

Mam kilka kulizanak i kulieguf, oni so tysz s sunsiednich wiosok i ni fszyscy muwio pu polsku, i musze do nich pisać pu ukraińsku i ruzmawiać z nimi. Pu polsku tysz do nich ruzmawiam, ali oni ni fszysku rozumio (M1 14).

Inne dzieci szkolne korzystają przede wszystkim z dwujęzycznej komunikacji receptywnej:

Mam dużo takich znajomych, który do mnie muwio pu ukraińsku, a ja do nich muwie pu polsku. A tak, że oni do mnie pu ukraińsku i ja do nich pu ukraińsku, tu niezbyt (K 15).

Uczniowie ze Strzelczysk, kończący dwie ostatnie klasy w szkole średniej w Mościskach, do nauczycieli zwracają się, podobnie jak w szkole strzelczyskiej, po polsku oraz po ukraińsku:

Du nauczycieli pu polsku, bu jakby nie ma... to jest polska szkoła, tagże tszeba muwić pu polsku. [Po ukraińsku] tak, to jest nauczycielka z gyografji pani N. [nazwisko], nauczycielka z historii Ukrainy pani I. [imię], nasza wychuwawczyni, chociaż do nij muwie po pulsku, ali ona jest Ukrainka, ali ja muwie pu polsku (M 16).

Z kolei z kolegami i koleżankami ukraińskojęzycznymi rozmawiają często w trybie dwujęzycznej komunikacji receptywnej:

Ukraiński to spotykam go w szkolie, to jak rozmawiam na pszykład ze znajomymi Ukraińcami. [...] No polska szkoła [w Mościskach], ali teras no jest tam dużo takich osob, którzy rozmawiajo po ukraińsku. No ali na pszykład ja do nich muwie po polsku, oni do mnie po ukraińsku, czasami moge muwić po ukraińsku, alie częściej po polsku (K2 16).

Zalieży s kim. Staram si wiencyj muwić pu polsku, bu z ukraińskim mam troszke prubliemy. Mogo mi słowa troszke dziwnie wychodzić, tagże troszke si śmiejo. Ali ugunnie chyba ukraiński wiencyj s tymi dziećmi, które so jakby z ukraińskich rodzin (M 16).

Młodzi strzelczanie wykorzystują też *lingua receptiva* w sytuacjach pozaszkolnych. Przykładem mogą być rozmowy z krewnymi Ukraińcami przy okazji wizyt rodzinnych:

W domu rozmawiam pu polsku, chyba że jedziemy na świenta do nikturych takich rodzin, ży ukraiński świenta [tj. greckokatolickie lub prawosławne] majo, nu tu tam jusz pu ukraińsku wiencyj si ruzmawia, chociaż ja muwie pu polsku, oni rozumio. [...] Lepij [mi] muwić pu polsku (M1 14).

Innym środowiskiem, w którym nastolatkwie kontaktują się z ukraińskojęzycznymi rówieśnikami, jest internet. W pisemnej komunikacji internetowej, podobnie jak w bezpośrednich interakcjach, posługują się językiem polskim oraz ukraińskim:

Po ukraińsku pisze du dziwczyni, bu jest jij lżyj pu ukraińsku pisać, troche zna polski (M2 14).

Oni [koleczy] rozumio... właśni ży rozumio troszke polski, staram si troche pu polsku do nich pisać, ali czasami ni rozumio tegu czy innegu słowa, tu pisze pu ukraińsku (M1 15).

Mam dziewczyne, która rozmawia [‘mówi’] pu ukraińsku, jest prawosławna. Rużni bywa, ras f polskim, ras w ukraińskim [piszę do niej] (M2 15).

Młodzi uczestnicy badań zauważają przy tym, że łatwiej jest im pisać niż mówić po ukraińsku, ponieważ w trakcie pisania mają czas na zastanowienie.

Tak więc zarówno w wypadku starszych mieszkańców, jak i młodzieży w relacjach lokalnych, szkolnych czy rodzinnych w pewnych kontekstach utrwała się praktyka

rozmów w dwóch językach, każda osoba używa języka preferowanego. Często rzecz nie w tym, że strony nie potrafią zupełnie mówić w języku rozmówcy, w innych sytuacjach są bowiem w stanie się nim posługiwać. Wybierają taki model komunikacji, ponieważ jest dla wszystkich komfortowy. Mówiący wolą wysławiać się swobodnie w swoim języku, wiedząc, że umiejętności receptywne interlokutora są wysokie. Respondenci, opowiadając o tego typu interakcjach, podkreślają, że rozmówca rozumie ich wypowiedź. Mężczyzna urodzony w 1941 r. zaznacza, że wiedział, kto spośród Ukraińców, z którymi pracował, rozumiał język polski, do takich osób zwracał się po polsku, do innych – po ukraińsku:

Jak [w pracy] jakiś naczałstwu [‘kierownictwo’], tu pu ukraińsku, a jak same swoji tu Puliaki, tu pu polsku.[...] Jak chto rozumioł [z Ukraińców] to ja i do nich muwiuł pu polsku (M 76).

Dwujęzyczna komunikacja receptywna wybierana jest w sytuacjach nieoficjalnych: przy spotkaniach rodzinnych, towarzyskich, w szkole na przerwach, ale nie na lekcjach. Rozmówcami są osoby znajome, chociaż czasem o nierównym statusie, jak w przypadku komunikacji uczniów z nauczycielami w szkole strzelczyńskiej czy mościskiej. W typowej sytuacji są to rozmowy bezpośrednie, więc komunikacja słowna jest wspierana przez niewerbalną (intonację, pauzy, śmiech, mimikę, gesty itp.) oraz przez kontekst sytuacyjny. Konwersacja twarzą w twarz pozwala poza tym mówiącym kontrolować, czy się rozumieją wzajemnie, i zareagować w razie wątpliwości, powtarzając lub parafrazując wypowiedź.

W kontekście bilingwizmu polsko-ukraińskiego warto jeszcze zwrócić uwagę na to, że polski i ukraiński to języki blisko spokrewnione. Z perspektywy porównawczej można mówić w ich wypadku o znacznym poziomie wzajemnej zrozumiałości związanej z powinowactwem. Wojciech Hofmański proponuje w odniesieniu do relacji częściowej zrozumiałości ogólnie języków słowiańskich określenie *słowiańska komunikatywność międzyjęzykowa* (Hofmański 2012, 2015).

W opisywanym środowisku dwujęzycznym na tę inherentną zrozumiałość języka polskiego i ukraińskiego nawarstwia się nabyta sprawność receptywna, czyli wykształcona w komunikacji z innojęzycznym otoczeniem umiejętność biegłego rozumienia drugiego języka (por. *inherent receptive multilingualism* versus *acquired receptive multilingualism* – Verschik 2012).

W przedstawianej sytuacji nakładają się dwie bazy będące punktem wyjścia do kształtowania się polsko-ukraińskiej komunikacji receptywnej. Po pierwsze, Strzelczyśka są położone w regionie pogranicza z ludnością historycznie mieszaną narodowo, językowo oraz wyznaniowo, w którym polsko-ukraińskie kontakty językowe są naturalne i sprzyjają wykształceniu przynajmniej biernej znajomości języka sąsiadów. Ukraińcy z pasa przygranicznego wyjeżdżają do Polski na krótsze lub dłuższe pobyty, nierzadko znajdują tam zatrudnienie. Bez trudności odbierane są polskie media, w tym programy telewizyjne i radiowe. Po drugie, Polacy i Ukraińcy spotykają się podczas nauki, pracy, okazji rodzinnych czy towarzyskich, zawierają również małżeństwa mieszane, mają więc możliwość doskonalenia sprawności receptywnej.

SŁOWO PO POLSKU, SŁOWO PO UKRAIŃSKU

Oprócz polsko-ukraińskiej komunikacji receptywnej w środowisku szkolnym uczniowie stosują w rozmowie z ukraińskojęzycznymi rówieśnikami tryb, który opisują jako „jedno słowo po polsku, jedno po ukraińsku”:

Ta osoba może do mnie mówić po ukraińsku, ale ja mimowolnie będę mówić do niej po polsku, mnie nie upodoba, czy ona rozumie to. Chyba jeszcze zależy od kogoś, bo czasami jak trzeba coś na szybko odpowiedzieć tu tak – polski, ale czasami jak siedzimy razem, to jest taka pszypluntana [tj. przeplątana] rozmowa, może być słowo po polsku, słowo po ukraińsku (K3 16).

Ja mogę się zmienić na język ukraiński [tj. przejść na język ukraiński], a mogę odpowiedzieć po polsku, to różnie bywa. Mogę jedno słowo po polsku, jedno po ukraińsku (K1 16).

Ten model komunikacji określa się w ramach znanych w socjolingwistyce koncepcji jako *przełączanie kodów* (ang. *code-switching*) (por. Auer 1999, 2019). Stosunkowo niedawno do charakterystyki interakcji dwu/wielojęzycznych został wprowadzony termin *translanguaging*, zyskujący coraz większą popularność⁹. Jednak, jak zauważają Baker i Wright (2017), jego znaczenie oraz sposób wykorzystania wciąż ewoluują. Jednym z zastosowań koncepcji *translanguaging* jest opis praktyki komunikacyjnej w społeczności dwu/wielojęzycznej, gdy rozmówcy wybierają ze swego dwu/wielojęzycznego repertuaru te elementy, które są w danej sytuacji najbardziej adekwatne, bez rozgraniczania języków. Podstawą teorii *translanguaging* jest założenie, że rozmówcy dwu/wielojęzyczni dysponują zintegrowanym zasobem językowym, jednym – nie dwoma/kilkoma oddzielnymi. Powołując się na badania Ofelii Garcii (2009), Baker i Wright (2017) podkreślają, że *translanguaging* w komunikacji dwu/wielojęzycznej jest płynny i dynamiczny, czasem nieuporządkowany i kreatywny, celem jest jak najlepsza komunikacja. Przedstawione w artykule interakcje, opisywane jako „jedno słowo po polsku, jedno po ukraińsku”, wpisują się w tak rozumianą praktykę *translanguaging*.

W najnowszych publikacjach zaznacza się sprzeciw wobec wprowadzania teorii *translanguaging* do badań komunikacji dwu/wielojęzycznej. Stanowisko krytyczne zajmuje m.in. wpływowy socjolingwista Peter Auer, przedstawiając zastrzeżenia odnośnie do podstaw teoretycznych koncepcji, a także zastosowanie w badaniu kontaktów międzyjęzycznych (Auer 2019).

PODSUMOWANIE

Na tle innych badanych skupisk ludności polskiego pochodzenia na Ukrainie społeczność Strzelczysk wyróżnia się bardzo dobrym zachowaniem języka mniejszościowego.

---

⁹ Neologizm *translanguaging* rozpowszechnił się w tej postaci w różnych językach. Można by rozważyć, na wzór odpowiedników zaproponowanych dla języka szwedzkiego (Bagga-Gupta i Messina Dahlberg 2018), polską wersję typu: *komunikacja transjęzyczna* bądź *wielojęzyczna czy krzyżowa*.

Przyczyniają się do tego tak warunki demograficzne – jednolicie polski skład narodowy, jak geograficzne – bliskość granicy, sprzyjająca zachowaniu łączności z Polską. Współcześnie bardzo ważną rolę pełni edukacja w języku polskim, a także dostępność polskich mediów (radio, telewizja, internet). Polski pozostał też do dziś językiem praktyk religijnych. Mieszkańcy mają więc styczność z różnymi odmianami i rejestrami stylistycznymi polszczyzny oraz z kulturą polską.

Z wywiadów wynika, że polski jest dla wszystkich generacji w Strzelczyskach językiem pierwszym, przekazywanym dzieciom przez rodziców. We wczesnym dzieciństwie strzelczanie posługują się jednym językiem i w tym języku przebiega ich początkowa socjalizacja. Ukraińskiego uczą się w drugiej kolejności, przede wszystkim w wieku szkolnym. Ich dwujęzyczność należy więc opisać jako sukcesywną, a nie symultaniczną.

Jak wiadomo, nie zawsze język pierwszy jest tożsamy z językiem prymarnym. Jednak w opisywanej sytuacji polski jest zarówno językiem pierwszym, jak i prymarnym. Strzelczanie znają ten język najlepiej, a także najczęściej go używają, spełniony jest zatem warunek umiejętności (*najlepiej znam język...*) oraz funkcji (*najczęściej używam języka...*).

Różnica między generacją najstarszą a młodzieżą dotyczy znajomości polszczyzny w odmianie pisanej. Starsi respondenci nie mieli dostępu do edukacji w języku polskim, pisać i czytać po polsku nauczyli się od rodziców i samodzielnie, ale ich umiejętności są ograniczone¹⁰. Młodzież korzysta z nauki w szkołach z polskim językiem wykładowym: miejscowej i mościskiej. Uczniowie podkreślają, że potrafią pisać po polsku, jak w wypowiedzi cytowanej na początku artykułu: *Ja si czuje wiencyj Puliakim nisz Ukrainčym, bu muwie pu polsku, umie pisać pu polsku, rozmawiam pu polsku...*

Przykład mieszkańców Strzelczysk pokazuje zarazem, że w życiu człowieka dwujęzycznego poziom biegłości w obu językach może się zmieniać w różnych okresach. Młodzi respondenci sytuują się na etapie dwujęzyczności postępującej – coraz lepiej znają język ukraiński. Z kolei emeryci bez styczności z ukraińskim stopniowo tracą wcześniejsze umiejętności językowe, przechodząc do etapu dwujęzyczności recesywnej.

Obserwowana w Strzelczyskach utrata kompetencji dotyczy języka ukraińskiego, który jest w tej społeczności językiem drugim. W przypadku osób polskiego pochodzenia na Ukrainie nierzadko mamy do czynienia z odmienną sytuacją, to znaczy badani z czasem częściowo tracą znajomość języka polskiego na rzecz ukraińskiego. Przyczyną tego procesu atrycji języka polskiego jest przebywanie w środowisku ukraińskojęzycznym, bez łączności z polszczyzną. W niektórych miejscowościach, badanych w latach 90. XX w. i później, z dawnych wspólnot polskojęzycznych lub dwujęzycznych pozostały tylko pojedyncze starsze osoby, które do pewnego stopnia zachowały czynną bądź bierną znajomość polszczyzny (por. Dzięgieł 2003).

Niektórzy starsi strzelczanie rozumieją ukraiński, ale barierę stanowi dla nich mówienie w tym języku. Oznacza to, że charakteryzuje ich dwujęzyczność receptywna, a nie produktywna. Z osobami ukraińskojęzycznymi porozumiewają się wobec tego za

---

¹⁰ Spośród uczestników badań prowadzonych w 2017 r. jedynie najstarszy respondent (ur. w 1930 r.) rozpoczął naukę jeszcze w okresie przedwojennym w miejscowej polskiej szkole.

pośrednictwem polsko-ukraińskiej komunikacji receptywnej – każdy rozmówca używa swojego języka. Zastosowanie *lingua receptiva* nie ogranicza się do kontaktów osób nieznających czynnie ukraińskiego. Badania przekonują, że ten sposób komunikacji wykorzystywany jest również przez tych, którzy są w stanie mówić po ukraińsku, jednak wolą się wypowiadać po polsku. Kluczowe znaczenie ma to, że obie strony mają wysokie umiejętności receptywne, które są aktywowane podczas interakcji, i tryb komunikacji receptywnej jest dla nich komfortowy. Badani uczniowie znają czynnie język ukraiński, jednak również oni wykorzystują *lingua receptiva* między innymi w rozmowach z ukraińskojęzycznymi rówieśnikami.

Badanie prowadzi ponadto do wniosku, że kontakty językowe części respondentów mają złożony charakter, w ich codziennym życiu oprócz komunikacji w języku polskim bądź ukraińskim stosowana może być zarówno polsko-ukraińska komunikacja receptywna, jak i inne postaci komunikacji dwujęzycznej. Interakcjom międzyjęzycznym towarzyszą zjawiska opisywane w pracach socjolingwistycznych jako przełączanie kodów czy w części nowszej literatury jako *translanguaging*.

BIBLIOGRAFIA

- Auer, P. 1999. „From Code-Switching via Language Mixing to Fused Lects: Toward a Dynamic Typology of Bilingual Speech”. *International Journal of Bilingualism* 3 (4): 309–332.
- Auer, P. 2019. „«Translanguaging» or «doing languages»? Multilingual Practices and the Notion of «Codes»”. W *Language(s): Multilingualism and Its Consequences*, red. J. MacSwann. Seria: *Language, Education and Diversity*. Bristol: Multilingual Matters (author’s copy, pre-reviewing version).
- Baetens Beardsmore, H. 1986. *Bilingualism: Basic Principles*. wyd. 2. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bagga-Gupta, S., i G. Messina Dahlberg. 2018. „Meaning-Making or Heterogeneity in the Areas of language and Identity? The Case of Translanguaging and Nyanlända (Newly-Arrived) across Time and Space”. *International Journal of Multilingualism* 15 (4): 383–411.
- Bahtina, D., i J.D. ten Thije. 2013. „Receptive Multilingualism”. W *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, red. C.A. Chapelle. Oxford: Wiley–Blackwell, 4899–4904.
- Baker, C., i W.E. Wright. 2017. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. wyd. 6. Bristol: Multilingual Matters.
- Balukh, I. 2018. Świadomość narodowa i językowa mieszkańców wsi Strzelczyska na Ukrainie. Warszawa: Praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. Ewy Dzięgiel.
- Czarnecka, K. 2014. *Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie. Czasownik*. Kraków: Libron.
- Danilewicz, W. 2011. „Tożsamość rodzinna «ponad granicami» w świetle koncepcji transnarodowej przestrzemi społecznej”. *Pogranicze. Studia Społeczne* 17: 30–42.
- Dejna, K. 1956. „Gwara Milna”. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 4: 5–41.
- Dzięgiel, E. 2003. *Polszczyzna na Ukrainie. Sytuacja językowa w wybranych wsiach chłopskich i szlacheckich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Dzięgiel, E. 2007. „Problem bilingwizmu w opisie kontaktów językowych polsko-ukraińskich”. W *Z Polskich Studiów Slawistycznych. Seria 11. Językoznawstwo. Prace na XIV Międzynarodowy Kongres Slawistów*

- w *Ochrydzie 2008*, red. Z. Rudnik-Karwatowa, kom. red. H. Popowska-Taborska, red. nac. E. Rzetel-ska-Feleszko. Warszawa: Polska Akademia Nauk. Komitet Słowianoznawstwa, 25–33.
- Dzięgiel, E. 2010. „Język a identyfikacja narodowa młodzieży polskiego pochodzenia w Samborze”. W *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. 4, red. J. Rieger, i D.A. Kowalska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 11–23.
- Dzięgiel, E. 2012. „Polacy czy cudzoziemcy? Kształtowanie się identyfikacji narodowej młodzieży polskiego pochodzenia na Ukrainie”. W *Konstrukcje i destrukcje tożsamości*, t. 2: *Tożsamość wobec wielojęzyczności*, red. E. Golachowska, i A. Zielińska. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 235–246.
- Dzięgiel, E. 2019. „Polszczyzna w transmisji międzypokoleniowej w rodzinach jednolitych i mieszanych we Lwowskiem”. *Acta Baltico-Slavica* 43: 143–160.
- EC 2007 – European Commission. 2007. *High Level Group on Multilingualism: Final Report*. Luxembourg: Publication Office of the European Union.
- Edwards, J. 2013. „Bilingualism and Multilingualism: Some Central Concepts. W *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*, red. T. Bhatia, i W. Ritchie. Oxford: Wiley–Blackwell, 5–25.
- García, O. 2009. „Education, Multilingualism and Translanguaging in the 21st Century”. W *Multilingual Education for Social Justice: Globalising the Local*, red. A. Mohanty, M. Panda, R. Phillipson, i T. Skutnabb-Kangas. New Delhi: Orient Blackswan, 128–145.
- Grosjean, F. 2010. *Bilingual: Life and Reality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Harhala, W. 1931. „Gwara polska okolic Komarna”. *Lud Słowiński* 2: 55–91, 156–177.
- Haugen, E. 1953. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hofmański, W. 2012. „Języki w kontakcie: Fenomen słowińskiej komunikatywności”. *Slavia Occidentalis* 69: 91–108.
- Hofmański, W. 2015. „Język – tożsamość – komunikacja”. *Slavia Occidentalis* 72 (1): 27–37.
- Hrabec, S. 1955. „O polskiej gwarze wsi Duliby w byłym powiecie buczackim”. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 3: 31–76.
- Korol', L. 2015. „Zv`azok keruvannâ u movlenni učniv pol's'kih škil L'vova”. W *Pol's'ka mova ta polonistika u Šhidnij Êvropi: minule i sučasnist': zb. prac' z nagodi desâtilittâ kafedri pol's'koï filologii L'vivs'kogo nacional'nogo uniwersitetu imeni Īvana Franka*, red. Ī. Bundza, Ê. Kovalevs'kij, A. Kravčuk, i O. Sli-vins'kij. Kiïv: „ĪNKOS”, 136–142.
- Kostecka-Sadowa, A. 2008. „Słownictwo gwar polskich w Mościskach i wsiach okolicznych”. W *Słownictwo kresowe: studia i materiały*, red. J. Rieger. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 113–260.
- Kostecka-Sadowa, A. 2017. „Zapóżyczenia leksykalne w języku przesiedleńców z Trembowli i Wierzbowiec na Podolu”. *Prace Językoznawcze* 19 (4): 79–92.
- Kubijovič, V.M. 1983. *Etnični grupi pïvdennozahïdn'oï Ukraïni (Galičini) na 1.1.1939*. Wiesbaden: Har-rassowitz Verlag.
- Kurzowa, Z. 1985. *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*. Warszawa, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Łesiów, M. 1957. „System fonetyczny gwary hutniańskiej”. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego To-warzystwa Naukowego* 5: 131–153.
- Łesiów, M. 1959. „Uwagi o fleksji i składni gwary hutniańskiej”. *Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego* 6: 95–112.

- Mackey, W.F. 1967. *Bilingualism as a World Problem*. Montreal: Harvest House.
- Mackey, W.F. 2006. „Bilingualism and Multilingualism”. W *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*, t. 2, red. U. Ammon, N. Dittmar, i K.J. Mattheier. wyd. 2. Berlin: De Gruyter, 1483–1494.
- Rehbein, J., J.D. ten Thije, i A. Verschik. 2012. „Remarks on the Quintessence of Receptive Multilingualism. Lingua Receptiva”. *International Journal of Bilingualism* 16: 248–264.
- Rieger, J., I. Cechosz-Felczyk, i E. Dzięgiel. 2002. *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*. t. 1: *Stan i status, cechy charakterystyczne. Polszczyzna w Lwowskim, Tarnopolskim i na Podolu. Teksty*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Rieger, J., I. Cechosz-Felczyk, i E. Dzięgiel. 2007: *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*, t. 2: *Polszczyzna w Lwowskim, Żytomierskim i na Podolu. Teksty*. Kraków: Lexis.
- Romaine, S. 1995. *Bilingualism*. wyd. 2. Oxford: Blackwell.
- SGKP – Sulimierski, F., B. Chlebowski, J. Krzywicki, i W. Walewski, red. 1890. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11. Warszawa: Nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.
- Silverman, D. 2010. *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Steciąg, M. 2015. „«Lingua receptiva» w powieści Szczepana Twardocha «Drach»”. *Socjolingwistyka* 29: 325–335.
- Verschik, A. 2012. „Practicing Receptive Multilingualism: Estonian-Finnish Communication in Tallinn”. *International Journal of Bilingualism* 16 (3): 265–286.
- Weinreich, U. 1953. *Languages in Contact: Findings and Problems*. The Hague: Mouton.

Polish-Ukrainian Bilingualism in Strzelczyska in Ukraine (among the Youth and the Oldest Generation)

Keywords: Polish in Ukraine, Polish-Ukrainian bilingualism, successive bilingualism, receptive bilingualism, interlanguage communication.

ABSTRACT

The article concerns selected aspects of bilingualism among Poles in Strzelczyska. Strzelczyska (ukr. Стрiльцьке) is a village located near Mościska in Ukraine; almost all of the village's current residents are Poles (499 Poles and 5 Ukrainians). The basis of the article consists of semi-structured interviews with 20 respondents representing two generations: the youth (14–16 years old) and the oldest generation (66–86 years old), recorded in 2017. A comparison of these two generations showcases the changes that have occurred in this community since the end of World War 2, when the village became USSR territory. The research leads to the conclusion that Polish is the first language of the inhabitants, they learn Ukrainian at school age (their bilingualism is successive). The level of knowledge of Ukrainian changes at different stages of their lives: young people are in the phase of ascendant bilingualism, seniors are in the phase of recessive bilingualism (they lose their skills due to a lack of contact with the language). Some of the older residents understand Ukrainian, but speaking Ukrainian is an issue (their bilingualism is receptive). The inter-language interactions of the inhabitants of Strzelczyska are accompanied by Polish-Ukrainian receptive communication, as well as the phenomena described as code-switching or translanguaging.